

Світлана Іваненко,

<https://orcid.org/0000-0001-8756-0892>,

завідувачка науково-технічної бібліотеки,

Інститут електрозварювання імені С. О. Патона НАН України (м. Київ, Україна)

вул. Казимира Малевича, 11, м. Київ, 03150, Україна

e-mail: sv_88@ukr.net

Новий погляд на генеалогію дворянського роду Патонів

Рец. на кн.: Петро Храпак. Михайло Оскарівич Патон: державник, господар, меценат / П. Д. Храпак. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2021. 212 с.

Михайло Оскарівич Патон, старший брат всесвітньо відомого академіка Євгена Оскарівича Патона, народився 5 серпня 1865 р. у Франції (Ніцца, департамент Приморські Альпи). На початку ХХ ст. він, на той час вже відставний полковник, був відомим громадським діячем та меценатом на Поділлі і мешкав у родинному маєтку в селі Хребтіїв Ушицького повіту Подільської губернії.

Книга, яка рецензується, присвячена саме хребтіївському періоду його життя та діяльності. Вона насичена фактами, що ґрунтуються на документальних джерелах, інформація в ній викладена у легкій формі розповіді, де приводяться наукові факти та відомості про історичні події.

Автор – Петро Данилович Храпак робить спробу глибше дослідити генеалогію славної родини Патонів, а також виявити недостовірну інформацію, яка зустрічається в літературних творах і пресі, звернути на це увагу науковців, істориків, краєзнавців задля уникнення неточностей в дослідженні генеалогії роду Патонів.

Вступ до книги, який написав Василь Федорович Василяшко, має заголовок «Дослідник історії рідного краю» і представляє автора книги як науковця-дослідника, автора художніх творів, історика-краєзнавця.

Унікальність видання полягає ще й у тому, що П. Д. Храпак віднайшов єдине на сьогодні фото Михайла Оскарівича Патона, яке й прикрашає палітурку монографії.

В. Ф. Василяшко дає таку оцінку цьому виданню: «... Нова книга-монографія про геніальну людину, державника, господаря, мецената, реформатора суспільних відносин на селі, але маловідомого в народі та в наукових колах Михайла Патона, особа якого за часів Союзу РСР, зважаючи на дворянське походження, замовчувалася». Замовчування частини родинної історії, деяких фактів та обставин життя Патонів, на нашу думку, можна також пов'язати зі службою братів Євгена Оскаровича у гвардії. Як слушно зауважено у вступній статті, зроблені автором книги, «порівняння ... із сьогоденням додають темі об'ємності» [6, с. 7–8].

У першому розділі книги розкрито особистість Михайла Патона як державного діяча, мецената, господаря та «гарного пана» на теренах Поділля. Досліджено також родовід Патонів, їх зв'язок із баронським родом Местмахерів. Майстерно описано, як уміння М. Патона господарювати та його знання щодо ведення натурального господарства вплинули на заможність як безпосередньо селян, так і краю загалом. Завдяки справедливому оцінюванню праці люди навіть із сусідніх сіл прагнули найнятися на роботу до М. Патона.

Звертаючись до літературних творів, в яких ідеться і про М. Патона, автор аналізує їх із точки зору достовірності викладених фактів. Так, Петро Храпак загалом позитивно оцінює відображення у російськомовному перекладі роману Ігоря Малишевського «Міст через три життя» того періоду життя Михайла Патона у 1916 р., коли до нього влітку на відпочинок приїхав із Києва брат Євген Патон [2, с. 231–233]. Але при цьому наголошує, що це – роман, і його автор має право прикрашати свій твір творчою уявою. Так у романі виник сюжет про сина Антонія у подружжя Михайла і Олександри Патонів, що є лише художнім домислом. Але багато дослідників покликаються на цей художній домисел, як на достовірну інформацію. Тому в наукових публікаціях варто звертати на такі моменти увагу та покликатися на офіційні документи й архівні матеріали. Маємо зауважити, що в оригінальному україномовному виданні цей епізод – відсутній [3].

Щодо меценатства, то як щедра людина М. О. Патон жертвував кошти на будівництво. Як державний діяч, предводитель дворянства – приділяв увагу розвитку освіти, культури і мистецтва.

У цьому ж розділі також дізнаємося про трагічну смерть родини Михайла Патона внаслідок розбійницького нападу. Автор книги в тексті нагадує про факт відвідування Борисом Євгеновичем Патонем Хребтієва влітку 1979 р.

Петро Храпак часто цитує свою ж книгу «Хребтіїв: старовинне подільське село на лівому березі середнього Дністра», яка присвячена дослідженню генеалогії хребтіївських родин, серед яких – і славетний рід Патонів [7, с. 23] та містить інформацію про Оскара Петровича Патона, Євгена Оскаровича, Михайла Оскаровича Патонів та Бориса Євгеновича Патона. Детально описаний маєток родини Патонів [7, с. 61-93]. Однак, у книзі про Хребтіїв зазначалося, що фото М. О. Патона не збереглося. На час написання нового дослідження фото було віднайдене, воно відображене на палітурці книги. Наявність фотографічного портрета М. О. Патона дає можливість у подальшому візуалізувати його

образ на меморіальній дошці, на його могилі, а також на інших заходах увічнення пам'яті про Михайла Оскаровича. Борис Євгенович Патон отримав фотографію свого дядька Михайла листом від Петра Храпака 2 квітня 2020 р., за кілька місяців до своєї смерті.

У своїй книжці П. Храпак також вказує на суттєві неточності в статті Валерія В'ячеславовича Томазова «Рід Патонів: історія та генеалогія», яка була опублікована до 100-річчя академіка Б. Є. Патона. Зокрема, в даті смерті Оскара Петровича Патона (батька Михайла Оскаровича та, відповідно, діда Бориса Євгеновича Патона), наявності сина Антонія у подружжя Михайла та Олександри Патонів (дітей у подружжя не було) та місця їх захоронення (не у с. Хребтіїв, а у м. Нова Ушиця Подільської губернії). П. Храпака відверто обурює в цій статті твердження В. Томазова, що у соціалістичному суспільстві досягти вершин міг кожен його член лише завдяки праці і наполегливості [5, с. 33–45], тож він наводить конкретні приклади, що заперечують цю тезу.

У другому розділі автор спростував поширену в мережі Інтернет інформацію про викуп хребтіївських земель Михайлом Патоном та побудову на ній маєтку. Маєток існує, він зберігся до наших днів та потребує капітального ремонту. Але, родина Патонів його не будувала, він перейшов їй від попередніх власників. Петро Волошук, місцевий керівник та будівельник, який тричі займався ремонтом цієї будівлі, стверджує, що особливості будівельних конструкцій, стиль будівництва та оздоблення центральної частини палацу свідчать про його трьохсотлітню історію. Стан колишнього палацу «Садиба Патонів», який наказом Міністерства культури і туризму України від 21.12.2010 р. № 1266/0/16-10 визнано пам'яткою архітектури місцевого значення та присвоєно охоронний № 2747-Хм [4, с. 16], викликає занепокоєння. Сьогодні колишній палац перебуває у приватній власності і остаточно руйнується, що може призвести до його втрати для наступних поколінь.

Третій розділ – про «доброго пана» М. Патона, його здатність гідно оцінювати працю інших, поважати працьовитих людей, підтримувати талановитих земляків. Матеріали цього розділу більш глибоко розкривають особистість М. Патона як державного та громадського діяча, гарного господаря. Тут також вміщено інформацію про меценатство подружжя Михайла і Олександри Патонів, про започаткування М. Патоном першого в Ушицькому повіті сільського духового оркестру у Хребтієві. Також П. Д. Храпак позитивно оцінює виклад історичних фактів у нарисі Андрія Білика «Вулиця імені Патона» [1, с. 2].

Тема четвертого розділу – становлення і розвиток освіти на Новоушиччині у ХІХ – на початку ХХ ст., внесок М. О. Патона в освітню галузь Ушицького повіту, а саме: 1903 р. – діяльність, пов'язана зі званням «почесного наглядача» (блюстителя) Хребтіївського училища; 1912 р. – будівництво за власні кошти нової школи; кінець 1913 р. – підтримка руху за вивчення в закладах освіти української мови.

У п'ятому розділі центральним є пояснення того, як Хребтіїв став малою Батьківщиною Михайла Оскаровича Патона. Спогади 1891 р. свідчать про ви-

куп його батьками Оскаром Петровичем та Катериною Дмитрівною Патонами маєтку у Хребтієві. Ще в першому розділі автор зауважує, що «історія Патонів на новій батьківщині характерна для більшості іноземних родів, котрі поєднали свою долю з Російською імперією. Це був шлях через професіоналізм та сумлінну службу до дворянства, чинів і почестей» [6, с. 26]. П'ятий розділ книжки – це екскурс в історію старовинного села Хребтієва. Подана історична довідка про цей край, однак відомостей по основній темі книги в цьому розділі, як і в наступному шостому розділі, не наводиться.

Сьомий розділ присвячений знову таки історії Хребтієва, відтвореній через пісні і вірші, та містить лише текст загального інформаційного характеру. Ці пов'язані з топонімікою твори належать авторству місцевої лікарки Ніни Іванівни Кордонської, яка є літературним редактором рецензованого видання, поетесою-піснярем та членом Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України». Авторські пісні Ніни Кордонської подані в цій книзі із QR-кодами, які адаптують їх до прослуховування на смартфонах.

Частина книги «Про автора» предметно розкриває творчий доробок П. Д. Храпака, вміщує світлини з його особистого архіву.

У заключній частині книги «Від автора» вказується на історичну цінність нарису А. Д. Білика про Є. О. Патона, написаного з нагоди найменування однієї з вулиць Нової Ушиці іменем Євгена Патона (не Михайла Патона) у 1993 р., тут П. Д. Храпак також акцентує увагу на неточностях у тексті. Критикує він й інших дописувачів, які публікують суперечливу, а часом відверто недостовірну інформацію про Патонів [1, с. 2]. Автор вважає, що цим він сприяє молодим дослідникам у виправленні помилок.

Головною темою свого дослідження П. Д. Храпак вважає аналіз досвіду господарювання М. О. Патона. Дійсно, Михайло Патон – геніальна людина свого часу. Незважаючи на зайнятість державними, господарськими та громадськими справами, М. Патон, який поважав працьовитих людей, завжди знаходив час і можливість підтримати талановитих майстрів будівельної справи, музикантів із першого сільського духового оркестру, який сам і започаткував, також завдяки меценатству М. Патона збудоване Хребтіївське народне училище тощо. Перед нами він постає як пан «високого зросту, могутній чоловік, хоч і хворів <...>, важив біля дев'яти пудів», такий словесний портрет підтверджує і фотоілюстрація на палітурці рецензованого видання [6, с. 203].

На нашу думку, дослідження генеалогії повинно бути безперервним, доповнюватися новими фактами, перевірятися на достовірність через архівні матеріали. Таким чином можна досягти більшої глибини дослідження під час наукового пошуку, віднайти раніше невідому інформацію та виправити хибні твердження.

Попри назву книги, більша частина тексту – не про особу М. О. Патона і – не завжди про події, які б характеризували його діяльність. Частіше за все – це інформація загального краєзнавчого характеру, яка покликана допомогти дослідникам у вивченні історії рідного краю. Наявні численні повтори фактів та подій у тексті, іноді дослівні. Не зовсім витримана літературна стилістика монографії,

багато застарілої і маловживаної лексики, але деяка раніше невідома інформація про рід Патонів – безцінна і вказана з науковою точністю. У книзі представлені унікальні архівні матеріали, наведені раніше невідомі факти.

Видання «Михайло Оскарович Патон: державник, господар, меценат» додає деякі нові, раніше не досліджені штрихи до розвідок із генеалогії цього славного роду. Книга, без сумніву, буде корисною історикам-краєзнавцям, поціновувачам та колекціонерам патоніади, дослідникам історії української культури та широкому загалу читачів.

Підсумовуючи вищевикладене, наведемо дослівний фрагмент із дарчого надпису Петра Даниловича Храпака для бібліотеки Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України на форзаці книги: «Михайло Патон очолював Ушицький повіт на Поділлі в період його розквіту. У Хребтієві його й досі згадують як «доброго пана» Патона, дбайливого господаря та щирого мецената. Приклад Михайла Оскаровича й надалі сприятиме вибору правильних життєвих орієнтирів та моральних принципів».

Список бібліографічних посилань

1. Білик А. Д. Вулиця імені Патона. *Наддністрянська правда*. 1993. 14 серп. № 61(7126). 4 с.
2. Мальшевский И. Ю. *Мост через три жизни* : роман. Москва : Советский писатель, 1987. 336 с.
3. Малишевський І. Ю. *Міст через три життя* : біографічний роман. Київ : Молодь, 1982. 310 с.
4. Наказ Міністерства культури і туризму України від 21.12.2010 р. № 1266/0/16-10 «Про затвердження науково-проектної документації щодо меж і режимів використання зон охорони пам'яток та занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України». Київ, 2010. 27 с. URL: <https://wlm.org.ua/docs/mku/2010/1266-0-16-10.pdf>.
5. Томазов В. В. Рід Патонів: історія та генеалогія. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 11. С. 79-95. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/144487>.
6. Храпак П. Д. Михайло Оскарович Патон: державник, господар, меценат. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2021. 212 с.
7. Храпак П. Д. Хребтіїв: старовинне подільське село на лівому березі середнього Дністра. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2018. 284 с. URL: <http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/jspui/handle/123456789/450>.